

SAMLAREN

TIDSKRIFT UTGIFVEN

AF

SVENSKA
LITTERATURSÄLLSKAPETS
ARBETSUTSKOTT

TRETTIOFJÄRDE ÅRGÅNGEN

1913

UPPSALA

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG 1913

"Nya Skapelsens" båda versioner.

En kritik.

Af

Anton Blanck.

I denna tidskrifts årgång 1911, s. 68 ff. har S. Ek meddelat den text af Kellgrens "Nya Skapelsen", som finnes i Åhlströms "Musikaliskt Tidsfördrif" för 1790, n. 4 o. 5. I anledning af sitt fynd¹ uppställer Ek en hypotes, att denna version är äldre än den fullständiga, allmänt bekanta formen af "Nya Skapelsen". Eks hypotes har sedermera upptagits af Sylwan (J. H. Kellgren, Sthlm 1912, s. 145, 228) men bestridts af Warburg (Illustr. Sv. Litt. Hist., 2 uppl., d. II, s. 344, not.).

Då allt som rör Kellgrens stora genombrott är af högsta intresse, synes mig saken värd att ännu något belysas.

Eks argumentering räcker enligt min uppfattning ingalunda till att göra hans hypotes antaglig. Hans hufvudskäl är, att "diktens slutna karaktär af ren kärleksdikt berättigar oss genast till att antaga, att denna version är en äldre form af dikten". Det är sålunda diktens enhetliga karaktär af erotisk visa i denna version, som skall försvara förf:s uppfattning, att den är äldre, och han tänker då på, hur den fullständiga versionen är på en gång erotisk och filosofisk.

¹ Redan ATTERBOM kände dock denna version. Jfr *Siare och Skalder*, 2 uppl., 6: 2, s. 44: »Kellgren sjelf försmådde ej att låta sin »Nya Skapelse» gälla för en visa, och anse den belönad just genom sådan behandling.» — A:s fina skildring häri af den åhlströmska samlingen och dess betydelse för tidens poetiskt-musikaliska lif är ytterst belysande och värdefull.

Till detta rent litterärt-kritiska argument fogar författaren så ett par af mer filologisk art, som han anser styrka tesen.

I och för sig kan ju denna uppfattning synas ganska tilltalande. Ingen kan vara blind för att "Nya Skapelsen" på något sätt flutit ur en erotisk inspiration, och det förefaller därför mycket tillfredsställande och psykologiskt naturligt att kunna få peka på en primär liten kärleksdikt, som sedan har utvecklats till en stor personlig, filosofisk bekännelsedikt med utsikt åt en ny känslö- och tankevärld. Hade vi endast dessa båda dokument isolerade, så vore en dylik sammanställning fullt tillåten, en ganska acceptabel hypotes — dock alltid en hypotes.

Nu föreligga emellertid rent yttre förhållanden, som göra sammanställningen mycket litet sannolik och i hvarje fall ytterligt försvaga de förebragta argumenten. Warburg har på anf. st. påpekat, att den kortare versionen offentliggjordes senare, och Sylwan (anf. arb. s. 228) har samtidigt påmint om detta.

Saken är denna: "Nya Skapelsen" trycktes första gången i sin fullständiga form i "StockholmsPosten" 1790 den 7 jan. (ej den 4 såsom Ek uppger). "Musikaliskt Tidsfördrif" var äfven det en periodiskt utkommande skrift. Det annonseras hvarje gång i StockholmsPosten och utges detta år i regeln med ett fyrasidigt nummer hvar lördag — typiskt nog. Dubbelnumret 4 o. 5, i hvilket "rondon":¹ "Du som af skönhet" etc. förekommer, annonseras färdigt att utges "i dag" lördagen den 6 februari och kostar 8 ss.²

Det ligger sålunda en dryg månad mellan bägge versionernas publicerande, och detta klart konstaterade faktum måste gifvetvis vara första utgångspunkten för deras datering. Om inga andra omständigheter visa sig oförenliga med ett sådant antagande, måste

¹ Det är i själfva verket icke blott musiken utan äfven texten (i bägge formerna), som har en tydlig rondo-karaktär med ett utprägladt hufvudmotiv (»Du som af skönhet» etc.), som oförändradt återkommer i början, midten och slutet.

² Har man måhända anledning att betrakta följande lilla tillkännagifvande vid utgifvandet af nästa nummer som bevis på »Nya Skapelsens» popularitet: »De föregående numror kunna äfven erhållas antingen tillsammans eller hvar och en serskildt». (St.P. 13 febr.)

vi sålunda anse sannolikast, att den kortare, senare publicerade dikten är yngre, är ett sammandrag, som gjorts när Kellgrens stora dikt skulle framträda som sällskapsvisa. En månad räckte godt för denna metamorfos.

Detta antagande omöjliggöres ingalunda af Eks skäl för det motsatta uppfattningssättet — att den korta versionen är äldre.

Dikten är visserligen *enhetlig* äfven i "Tidsfördrivet", men detta kan ej hindra, att den är yngre. Säkerligen har Kellgren själf lagt sin hand vid saken. Möjligen har han komponerat musiken.¹ I hvarje fall var nog förbindelsen mellan Kellgren och Lenngrens svåger Åhlström ganska gen. — Såsom Ek efter Sylwan framhållit, kan man mycket tydligt urskilja två sinsemellan olika partier i "Nya Skapelsen", ett filosofiskt och ett erotiskt. Sångversionen är nu sammansatt af strofer ur den senare erotiska delen. Det fanns sålunda naturliga förutsättningar för att kunna arrangera en fullt enhetlig sångtext, som fick karaktären af en liten lätt och ljus erotisk visa. Därtill behöfdes strängt taget endast att ur diktens senare parti taga bort de tre strofer af filosofisk karaktär, som mera harmonierade med inledningspartiet. Hvad som stod kvar smälte ypperligt ihop med den rätt naiva, mozart-aktiga lilla melodien. Musikaliska hänsyn ha under sådana förhållanden också inverkat på textens gestaltning. Upprepningen i slutet af 24:e strofen: "Förgäfvess ur din åsyn tagen" är betingad af melodien, som kräfde jämt strofantal.

Icke heller Eks filologiska skäl äro af sådan vikt, att de kunna uppväga den dokumentariska dateringen. För att bevisa sin dateringshypotes anför Ek, att i "Tidsfördrivets" version har inledningsstrofen blott när den förekommer första gången den vanliga stiliseringen i tredje versen: "Jag såg dig och *från denna dagen*". När strofen upprepas (två gånger), lyder den: "Jag såg dig och *ifrån den dagen*".

¹ Jfr SYLWAN, s. 228. Eks skäl för *säkerheten* här af äro dock anfäktbara. Han säger, att »musiken alldeles *mot* vanan är anonym». Detta håller ej streck, ty man behöfver endast vända på bladet i samma häfte, så förekommer en anonym menuett för harpa. Hela följande häfte är anonymt. Fru LENNGRENS »*I stillhet gömd*» (n. 15) är anonym både till musik och text. Listan kan göras ganska lång.

Strof 20 i den längre versionen lyder ju som bekant:

I Kungars Slott, i Hof och Städer
 Jag ser *bland tusende blott Dig*;
 Och *när* min fot i hyddan träder . . .

Tidsfördrifvets text är:

Jag ser *jag finner endast dig*;
 Och *då* min fot i hyddan träder

Som synes äro ju dessa olikheter ytterst obetydliga, och det är mig alldeles omöjligt att inse, hvad som skulle utan vidare och alldeles påtagligt göra "Tidsfördrifvets" läsarter "primära". Något försök till uppvisande af detta göres ej heller.

Olikheterna äro alla af den art, att de kunna vara framkallade af små praktiska tillfälligheter. Man kan också tänka sig flera mycket nära till hands liggande förklaringar. Warburg har framkastat tanken på, att ett annat manuskript kunnat föreligga. Ett koncept med små afvikelser skulle ju kunna ha varit orsaken. Felgraving af kopparstickaren kunde också vara tänkbar åtminstone i ett fall (då — när).

Slutligen kan ju texten vara nedskrifven ur minnet af Kellgren eller någon annan.

Ek använder till sist en indirekt bevisgrund. Han påpekar sålunda, att inledningsstrofen i båda versionerna upprepas framför strofen: "I Kungars slott . . ."

"I St. P. får detta en högst oorganisk verkan och kan knappast förklaras utan som en osmält reminiscens från den tidigare formen." Detta i högsta grad subjektiva omdöme motiveras icke närmare. Jag kan lika litet här som tidigare förstå det själfklara i Eks uppfattning, och hur pass sväfvande och subjektivt ett sådant resonemang i själfva verket är, framgår tydligt däraf, att författaren mot sin vilja lämnat en motivering för en rakt motsatt uppfattning. Några rader ofvanför på samma sida säger han nämligen: "Det panteistiska partiet om hur kärleken leder till gud — så innerligt

i harmoni med inledningen, är borta.“ Detta panteistiska parti i St. P:s version lyder som bekant:

— — — — —
 Och när min tanka hänryckt wimlar
 Och flyr, och söker trängtande,
 Och söker genom jord och himmlar
 Det sälla stoftets Skapare

Och frågar i hwad skepnad fattas
 At öm och god och glad och mild
 Wår högsta dyrkan wärdig skattas?
 Då wisas Han mig i din bild.

Nu följer här inledningsstrofen:

Du som af Skönhet och Behagen
 En ren och *himmelsk* urbild ger etc.

Ek anser detta ha en "högst oorganisk verkan". För min del kan jag icke annat än finna motsatsen och vill som motivering därför endast hänvisa till min lilla kursivering och Eks eget yttrande, att "partiet om hur kärleken leder till gud" står i "innerlig harmoni med inledningen". Men dennas quinta essentia skola vi väl alltid finna just i den här "oorganiskt" insatta begynnelsestrofen med dess stora syntes af poesi och filosofi. Det torde därför vara otilllåtet att anföra dess placering här som argument för omdateringen.

Intet af Eks skäl kan sålunda sägas framkalla några berättigade tvifvel på den förklaring, som måste ligga närmast till hands efter en första granskning af källorna. Jag har ej heller funnit några andra fakta, som tala emot denna hypotes.

Däremot finnas ett par intressanta omständigheter, som tala för min uppfattning.

Den nyss diskuterade läsarten i "Tidsfördrifvets" str. 6 (resp. St.P., str. 20): "Jag ser jag finner endast dig" kan nämligen mycket lätt förklaras som en omredigering af hänsyn till melodien. Denna form smyger sig nämligen ojämförligt mycket bättre efter melodien än St.P:s: "Jag ser bland tusende blott dig", hvilket framgår af följande sammanställning:

Jag ser jag | fin-ner | en - - - dast | dig.
 Jag ser bland | tu-sen | de blott | dig.

I det senare fallet framtvingsas ett mycket onaturligt textuttal af ordet *tusende*. På dess svagtoniga ändelse *-de* falla två fjärdelsnoter, som ge den en alldeles orimligt stark betoning. I det förra fallet är förhållandet mellan text och melodi oklanderligt. Det ur innehållets synpunkt viktiga och afgörande ordet *endast* får ett musikaliskt uttryck och en betydelse, som på ett utmärkt sätt poängtera det.¹ Det ligger sålunda mycket nära till hands att antaga, att denna ändring gjorts, när musiken arrangerades, d. v. s. vid offentliggörandet i "Musikaliskt Tidsfördrif", och här är sålunda ett litet skäl, som talar för min mening om dateringen.

En annan omständighet af rent yttre art finnes äfven att beakta. För "Musikaliskt Tidsfördrifs" utgifvare var det naturligtvis ett hufvudintresse att i hvarje nummer lämna sina kunder så mycket musik som möjligt i vederlag för köpeskillingen. Det måste då lätt uppstå svårigheter med texten till de tonsatta dikterna, om dessa voro långa. Att återge den i koppartryck vållade intrång på musikens ändock alltid knappa utrymme och var dessutom mycket oekonomiskt. Nu har "Nya Skapelsen" i StockholmsPostens version 25 strofer och en förkortning måste nödvändigtvis ske. För att publicera dikten fullständigt hade det behöfts ytterligare två fulla sidor, och "Nya Skapelsen" skulle då ha upptagit sammanlagdt fyra sidor, d. v. s. hela utrymmet i ett vanligt nummer. Något sådant är utan exempel i "Tidsfördrifvet", och här fanns sålunda ett mycket starkt, rent praktiskt skäl för att söka åstadkomma en sammandragning.

Att Åhlström leddes af dylika utrymmes-ekonomiska synpunkter kan också direkt påvisas. Dessa svårigheter med längre texters

¹ Jag har haft nöjet att diskutera saken med en framstående sångexpert, direktör Fredrik Mellander, som fullständigt delar min uppfattning.

återgifvande i koppartryck framtvingade nämligen ganska snart en helt ny publikation, som var afsedd att fylla tidens stora behof af sällskapsvisor och redigerades efter principer, som skulle åstadkomma en lösning af striden mellan text och musik. År 1795 påbörjade Åhlström sin nya samling "Skaldestycken satte i Musik", där alla texter återgåfvos fullständiga med vanligt tryck och musiken trycktes för sig i det sedvanliga koppartrycket.

Första delen var försedd med följande för oss mycket upplysande företal:

Detta arbete, hvaraf man ämnar at tid efter annan utgifva en Del, af lika storlek med den närvarande, är att anse på visst sätt som ett Supplement til *Musikaliska Tidsfördrifvet*. Afsigten är, at härmedelst i tryck samla och med bifogade Melodier förena alle sådane i Musik satte Skaldestycken, som, i anseende til sin större längd och deraf följande kostnad, icke kunna i *Tidsfördrifvet*, utan Utgifvarens förlust, til hela sin Text graveras. Intetdera af dessa Arbeten skall derföre hindra eller skada det andra. Det sistnämnde skall närmare nalkas sit ändamål, då det — ämnadt i synnerhet till Musik-Älskares nöje — framdeles blott lemnar åt Skaldekunsten at dela med Musiken et rum, hvarifrån denna Systemen någon gång sett sig utträngas; det vill säga: då man i Tidsfördrifvet hädanefter ej inlåter andra Verser än Arier och kortare Sångstycken. Deremot vill man söka, at i förevarande Samling hafva noga afseende på Poemernes godhet och fria utrymme; hvarigenom man hoppas, den torde vinna lika ynnest hos VitterhetsÄlskare, som hos Älskare af Musik.

Man förstår efter detta ännu bättre, att det låg mycket nära till hands att förkorta "Nya Skapelsen", och detta synes mig vara ett starkt talande skäl för sannolikheten af min uppfattning.

Då sålunda "Nya Skapelsens" version i "Musikaliskt Tidsfördrif" framkom mer än en månad senare än versionen i StockholmsPosten, då detta närmast leder till antagande, att den förra är en yngre omredigering, då inga inre eller yttre skäl tala emot denna hypotes men väl några för, så synes man med det nu föreliggande materialet för frågans bedömande icke kunna komma till annan slutsats än att den kortare versionen i "Musikaliskt Tidsfördrif" måste betraktas som en senare gjord sammandragning.

Som en följd af detta måste man fränkänna Eks därpå grundade resonemang om "Nya Skapelsens" datering allt värde. Ej heller kan den korta dikten säga oss någonting om mästerverkets upp-

komsthistoria. Den är fortfarande ur många synpunkter en stor gåta. Vi ha sålunda alltjämt endast en "Ny Skapelse", äfven om den lilla visan kan ha sitt särskilda intresse och sitt behag.

Har måhända denna visa bidragit att ställa den stora dikten i skymundan? Det har ju med rätta klagats öfver, att samtiden och Kellgrens trognaste beundrare ej insågo hvilken poetisk revolution den 7 jan. 1790 inleder i svensk dikt. Alldeles otroligt vore det ju icke, att denna förminskning af dikten — både materiellt och andligt — till en liten snart allmänt sjungen visa kunnat bidra till att man glömde bort och förbisåg Kellgrens stora "Nya Skapelse".
